

In de therapeutische greep van de rede

Bernadet Maas
Frans van de Pol

Een reactie op het boek 'aktieonderzoek' van Cor van Dijkum, Ineke van Dobben de Bruyn en Erik Kats. Boom/Meppel 1981.

1.*

Kartografen en landmeters zijn het terrein van actieonderzoek aan het bezetten om te ordenen, af te bakenen en te omheinen. Door hen wordt dit terrein, eens een gebied waar je kon nestelen, waar je van alles kon ondernemen en beleven, zoals kinderen op een braakliggend stuk grond, steeds onherbergzamer. Het braakliggend terrein raakt meer en meer bebouwd. Na een niet aflatende stroom van artikelen, en duitstalige boeken, verscheen onlangs een boek van een drietal nederlandse andragologen (1).

Het boek neemt stelling tegen al de artikelen en opvattingen die actieonderzoek ontwikkelen als een nieuw en eigen paradigma. De auteurs vinden deze opvatting te benauwend (sektarisch) en bovendien histories onjuist. In de discussie rond actieonderzoek gaat het veelmeer om een rekonstruktie van ideeën uit sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Actieonderzoek verschijnt als een kristallisatie van theorie en praktijk van onderzoek zoals dat met name in een drietal stromingen is uitgewerkt: de empirisch-analytische, de symbolisch-interaktionistische en de marxistische stroming.

Deze rekonstruktie - de auteurs spreken voornamelijk van konfrontatie - moet leiden tot een werkbaar model voor handelingsonderzoek.

In het boek wordt zo'n (voorlopig) model geleverd, vergezeld van een bonte verzameling methoden en technieken. Tal van onderzoeksprocedures passeren de revue en ondergaan een konfrontatie met geformuleerde eisen van actieonderzoek. Door deze werkwijze wordt een nieuwe dimensie aan de actieonderzoekdis-

---

* We hebben dit artikel met zijn tweeën gelezen en geschreven. Omdat ieder van ons uit velen bestond maakte dat een hoop uit.

kussie toegevoegd: computergestuurde simulatiespelen, geavanceerde technieken als multivariate analyse en Delphimethode (een beslisprocedure voor kernwapenstrategen) kunnen nu hun plaats vinden binnen aktieonderzoek.

Een braakliggend terrein bebouwd: de kinderen worden met zachte dwang verzocht hun spel elders/anders te spelen. In een speeltuin waar de chaos gepland is.

"Uitgaande van het primaat van de redelijkheid kiezen aktieonderzoekers partij tegen onredelijkheid..." (p.32). Een redelijkheid die bij de auteurs vrijheid en bevrijding betekent. Deze redelijkheid loopt echter voortdurend gevaar. Franse theoretici als Foucault, Deleuze, Irigaray verontrusten het primaat van de redelijkheid en zaaien onrust in het vertoog van de auteurs. De auteurs gaan dit bedreigende vertoog niet uit de weg en ruimen er een plaatsje voor in (p.80-85). De onrust wordt door hen bedwongen door dat vertoog vast te houden in een therapeutiese greep van de redelijkheid. De straatschoffies, ze mogen meespelen, maar de agogen zien nauwlettend op hen toe. Ze zijn onbekend en onbemiind. Wij willen spelen. We lieten ons verleiden door de auteurs. 'Een discussie- en werkboek' luidt de ondertitel. We werken niet volgens hun spelregels, wij houden niet van therapieën. We willen onrust zaaien in het vertoog van de auteurs en hopen op een gezellig (straat)feest. We willen gaan vertellen langs een viertal lijnen (onze onrust is geordend): we wijzen op het pragmatisme van de onderneming, en maken bezwaren tegen een vermeende neutraliteit van methoden en technieken (2.); we staan stil bij de partijdigheid van de auteurs (3.); we proberen (de koppeling van) kennis en handelen te verstoren (4.); en verzetten ons tegen de redelijkheid van de auteurs in hun dialoog met onderzochten (5.).

2.

Aktieonderzoek is een konfrontatie met theorie en praktijk van verschillende stromingen. Methoden en begrippen worden bekeken op hun nut en bruikbaarheid voor het handelen. Bij beredeneerde bruikbaarheid kunnen ze (eventueel gemodificeerd) een plaatsje krijgen in het arsenaal van methoden en begrippen van aktieonderzoek.

Deze konfrontatie, deze hele onderneming van de auteurs wordt geïnspireerd door een zeker pragmatisme: de verschillende theorieën en onderzoekpraktijken worden beoordeeld en gewaardeerd op hun bruikbaarheid en inzetbaarheid voor aktieonderzoek. Begrippen worden uit hun specifieke kontekst gehaald, uit hun theoreties vertoog gelicht waarin ze hun plaats én betekenis hadden. Vervolgens worden ze in een nieuwe konstellatie samengebracht. De auteurs doen weinig anders dan het bij elkaar op-

tellen van de verschillende begrippen met handhaving van de oude betekenissen. Het begrippenapparaat dreigt zo het gevaar te lopen een bonte verzameling van 'kippen, appels, sneeuwvlokken en wijnetiketten' te worden.

Door op deze wijze gebruik te maken van verschillende begrippen worden theoretiese verschillen tussen de diverse stromingen of konteksten genegeerd. Verschillende tradities en vooronderstellingen krijgen een plaats in het begrippenapparaat van actieonderzoek. Vooronderstellingen die met elkaar strijdig (kunnen) zijn. Ten aanzien van de vooronderstellingen die binnen de empiries-analytische en de marxistische traditie bestaan rondom de begrippen 'subjektiviteit' en 'objektiviteit', lijkt dit duidelijk. Deze pragmatiese aanpak levert een ondoorzichtig en wankel 'bouwwerk' op.

Het pragmatisme geldt niet alleen voor de begrippen maar - en vooral - ook voor methoden en technieken. Onze verbazing over het koppel emancipatories onderzoek en pentagonprocedures is niet zonder reden. Naar ons idee/gevoel wordt te snel over de verschillen tussen de diverse wetenschappelijke tradities waarin methoden en technieken ontwikkeld zijn heengestapt. Het lijkt erop dat de auteurs het methodendebat hebben opgeheven - middels een dialektiese houdgreep tot zwijgen hebben gebracht. Een schijnbare neutraliteit van methoden en technieken lijkt verzekerd en tot uitgangspunt genomen. Voor ons is dit moeilijk voorstelbaar. Een verzoening tussen enerzijds methoden die trachten het subjektieve element, de betekenisgeving door het subjekt, te elimineren en anderzijds methoden die juist de betekenisgeving door het subjekt tot uitgangspunt nemen. In een ander verband: A.D. de Groot én K. Marx verwerkt in actieonderzoek. Het werkt verwarrend.

Methoden en technieken zijn voor ons geen neutrale instrumenten, ze zijn niet los te maken uit 'hun' wetenschap. De rol die methoden en instrumenten spelen bij het tot stand komen van 'kennis' wordt ons inziens onderschat. Instrumenten zijn voor ons geen hulpmiddelen die een reeds aanwezige werkelijkheid aan het licht brengen. De werking van instrumenten is veel ingrijpender. De ontwikkeling van een theoretiese voorstelling van een bepaald objektgebied en de ontwikkeling van een methode om dat gebied te onderzoeken zijn onafscheidelijk met elkaar verbonden. Wij zouden willen stellen dat de methoden bepalend zijn voor het verschijnen van het objekt van wetenschap.

Wetenschap bestaat uit een produkt van begrippen én uit een produktie van het objekt. Feiten, objekten, fenomenen: zij worden geproduceerd. Het zijn geen (latente) gegevenheden, maar materiële produkties. Technische voorwaarden spelen een cruciale rol bij het tot stand komen van een theorie. Bij de natuurwetenschappen lijkt dit duidelijk. Veel theorieën kunnen slechts gekonstrueerd worden met behulp van verfijnde

meet- en regelapparatuur. Zonder deeltjesversneller geen kernfysika. Voor de menswetenschappen geldt dit echter ook. De sociologie lijkt zonder statistiek ondenkbaar; terreinen van de psychologie konden slechts met behulp van laboratoriumexperimenten ontwikkeld worden. 'De mens' zelf kon eerst pas door allerlei disciplinerings technieken verschijnen.

Bij aktieonderzoek zal men er rekening mee moeten houden dat iedere methode een specifiek 'weten' produceert. Aktieonderzoek met behulp van empiries-analytische methoden zal andere perspectieven, andere feiten opleveren dan aktieonderzoek met gebruik van histories-materialistische methoden.

3.

Kennis verschijnt bij de auteurs als een neutraal iets. Over de theoretische bepaaldheid van de beelden en begrippen waarmee ze de werkelijkheid omschrijven wordt niets gezegd. Een strijd in de theorie, een ondervraging van de beelden en begrippen komt niet voor. De strijd wordt buiten de wetenschap gelegd. We kunnen dit illustreren aan de wijze waarop de auteurs spreken over partijdigheid.

De partijdigheid van de wetenschap (en het aktieonderzoek) lijkt vooral te zitten - als we de verschillende losse opmerkingen hierover in het boek rekonstrueren - in het gebruik van haar resultaten en niet zozeer in de wetenschap zelf. Het vraagstuk van de partijdigheid betreft vooral de verschillende politieke doelen die aan de wetenschappelijke activiteiten toegedicht kunnen worden. Een vraag die dan opdoemt is: terwille van wie of wat moeten wetenschappelijke resultaten aangewend worden? Het antwoord van de auteurs is duidelijk: terwille van de emancipatiebewegingen, terwille van een sociaal historische strijd tegen maatschappelijke onderdrukking.

Het is geboden en ook interessanter om het politieke niet alleen te zoeken in het gebruik van wetenschappelijke resultaten, maar juist binnen de wetenschap zelf te situeren. Om vervolgens de vraag te kunnen stellen hoe het politieke werkzaam is in de wijzen van kennisproduktie, om iets te kunnen zeggen over de theoreties-politieke geladenheid en bepaaldheid van de begrippen, methoden en technieken die binnen wetenschap gehanteerd worden. En ook om te ondervragen waarom wetenschappelijke methoden en technieken middels aktieonderzoek naar andere maatschappelijke praktijken overgeheveld worden.

In het boek lijkt de neutraliteit van wetenschappelijke methoden en technieken verzekerd. Ze worden in ieder geval buiten de discussie gehouden. De auteurs onttrekken zich niet aan een aloude traditie waarin wetenschap wordt gezien als een activiteit die, leunend op de pijlers van de rationaliteit en redelijkheid, leidt tot de produktie van feitelijke empiriese kennis. Waar geprobeerd wordt het wenselijke, het normatieve de

wetenschap binnen te halen, wordt dit gefundeerd door het feitelijke. Op dit punt wordt door de auteurs verwezen naar Savigny die probeerde 'de logika van waarden en normen' uiteen te zetten en te koppelen aan de 'logika van de feiten'.

De vooronderstelling die onder deze poging schuilt, namelijk dat er een feitelijke werkelijkheid bestaat die met behulp van bepaalde methoden gekend kan worden, wordt door de auteurs probleemloos overgenomen. Verondersteld wordt dat er altijd al in de dingen of in het intellect aanwezige waarheid is. De waarheid is (latent) aanwezig en behoeft nog slechts aan het licht te worden gebracht.

Voor ons bestaat er geen in de dingen aanwezige waarheid. Er is slechts een perspectiefvies weten. Wat waar is hangt af van waaruit iets gezien wordt, in welk vertoog men zich laat meevoeren. Een vertoog dat bestaat in machtsverhoudingen en zélf een machtswerking is.

Het wetenschappelijk vertoog spreekt geen waarheid over de dingen/structuren/instituties. Het vertoog en de dingen, het gaat hierbij om twee heterogene formaties. Formaties die aan elkaar gerelateerd zijn en met elkaar verweven, maar nooit aan elkaar gelijk te stellen zijn.

Waarheid zelf is politiek, is een element in de orde van het vertoog.

Een klein uitstapje.

De auteurs maken een radicale keuze voor emancipatiebewegingen. Deze keuze lijkt een garantie voor maatschappelijk engagement. Als we echter proberen te achterhalen wat de status en inhoud van het begrip 'emancipatiebewegingen' is, dan blijven we in het ongewisse. Een (theoretische) analyse ontbreekt. Emancipatie(beweging) is een begrip dat veelvuldig in verschillende verhalen opduikt en voortdurend in betekenis verschuift.

In de andragologie lijkt het een unificerend begrip te zijn dat alle groepen omvat waarin progressieve agogen intervenieren. In overheidsverhalen lijkt het begrip een aanduiding te zijn van een strategie van gelijkmaking: afwijkende groepen moeten aan de heersende orde gelijk worden gesteld (d.w.z. inpassing in een mannelijke en blanke symboliese orde).

De auteurs komen als volgt over emancipatiebewegingen te spreken: "Uitgaande van de primaat van de redelijkheid kiezen aktieonderzoekers partij tegen onredelijkheid, c.q. kiezen aktieonderzoekers partij voor emancipatiebewegingen" (p.32). Zo het woord emancipatie(bewegingen) een betoverende kracht bezat, dan is deze nu voorgoed verdwenen.

Emancipatie binnen de orde van het redelijke. De rationale diskursieve ekonomie is voor de auteurs uitgangspunt. Zij voelen zich er kennelijk in thuis. De histories gegroeide deling tussen rede en waanzin mag niet aangetast. We moeten spreken binnen een orde 'waar slechts één ding tegelijk gezegd mag worden'. We moeten ons schikken naar de lineariteit

en 'hygiëne' van de taal. Voor een spreken dat van geen waarheid weet is geen plaats. We moeten binnen een rede blijven waarin woorden en mensen niet met rust gelaten worden voordat ze identiteitspapieren, geslachtelijke toewijzing hebben gekregen. De keuze voor het ene óf het andere wordt opgedrongen en men is hoogst gelukkig als er geen aanleiding tot twijfel meer bestaat. Een rede die aan de woorden hun verleidingskracht en hun nutteloosheid heeft ontnomen danwel een vast omschreven plaats heeft toegewezen in bijvoorbeeld poëzie of waanzin.

De radikale keuze van de auteurs gaat ons niet ver genoeg. De pijnlijke uitsluitings- en disciplineringsmechanismen onder het primaat van de Ratio worden door de auteurs intact gelaten.

4.

Het nuttigheidsdenken lijkt diep in het aktieonderzoek geworteld te zijn. De bekende zin uit het Amerikaanse pragmatisme 'niets is praktieser als een goede theorie', lijkt tot slagzin van het boek geworden.

Dit nuttigheidsdenken vinden we niet alleen terug in de wijze waarop het aktieonderzoek theoreties wordt gefundeerd, maar ook in de koppeling tussen kennis en handelen. Het aktieonderzoek wordt ingezet ter opvulling van tekorten aan informatie. Wanneer men nu over deze informatie beschikt dan leidt dit schijnbaar vanzelfsprekend tot een beter en meer doelgericht handelen.

"Bij aktieonderzoek gaat het uiteindelijk om de oplossing van de gestelde handelingsproblemen. Als men zó ver is gekomen dat men een idee heeft van de (deel)problemen, kan men ten volle gaan handelen, of men kan denken dat men teveel risico's loopt (als oplossingen niet kloppen) en dat eerst oplossingen op kleine schaal moeten worden uitgetoetst" (p.43).

De verhouding tussen kennis en handelen is bij de auteurs eenduidig en probleemloos. De harmonieuze eenheid van kennis (als bewustzijn) en handelen is norm en uitgangspunt. Een standpunt dat ligt in het verlengde van de burgerlijke Verlichtingsfilosofie.

In deze filosofie worden maatschappij en geschiedenis verklaard vanuit het wezen van de mens, vanuit het menselijk subjekt, subjekt van verlangen, van behoefte, van arbeid. Subjekt van moreel en politiek handelen. De maatschappelijke verschijnselen worden begrepen als scheppingen van individuele danwel kollektieve subjekten.

De verlichtingsfilosofie wordt gekenmerkt door een subjektcentries denken. In dit subjektcentrisme stelt men dat de mens waaraan alles verschijnt de maatstaf is voor dat verschijnende. Het is het subjekt waarvoor alles bestaat en waaraan alles kan verschijnen. Het subjekt legt verbanden

tussen werkelijkheden en die worden vanuit het subjekt begrepen. Dit subjectieve karakter wordt niet als projectie, als wijze van voorstelling aan gevoeld en begrepen, maar aan de orde van de dingen toegeschreven.

Bij de auteurs vinden we deze denkwijze terug in bijvoorbeeld de wijze waarop zij een maatschappelijk probleem definiëren:

"Er is sprake van een (maatschappelijke) probleemsituatie als er een tegenspraak is ontstaan tussen de (maatschappelijke) behoeften die bevredigd kunnen worden en de (maatschappelijke) behoeften die daadwerkelijk bevredigd worden" (p.31 e.v.).

'Behoeftte' is een begrip dat behoort tot de voorstellingswereld van mensen; de mens kent behoeften die bevredigd moeten worden. Vanuit die voorstelling, vanuit het blikveld van de mens wordt de maatschappij begrepen. Problemen worden verklaard vanuit de mens, vanuit zijn tekort aan behoeftenbevrediging, en niet vanuit maatschappelijke structuren zélf.

In deze visie kan de maatschappij niet begrepen worden als een complex geheel van structuren, van meerdere op elkaar betrokken maatschappelijke praktijken die alle (relatief) autonoom van elkaar zijn.

In een maatschappij is geen centrum dat tegelijk ook oorsprong zou zijn van het maatschappelijk geheel. We hoeven niet te zoeken naar een allesverklarend principe. 'Werkelijkheid' is niet als een continu geheel rond een subjekt (of dit nu de mens, God, of de ekonomie is) gekoncentreerd. Er is ook niet één werkelijkheid.

Laten we de noties continuïteit en eenheid vallen en spreken over breuken die de vermeende eenheid van het subjekt ongedaan maken en onthullen dat het gaat over een veelheid van mogelijke posities en functies. Het denkende subjekt is niet één. In het subjekt doen zich verschillende standpunten voor die niet tot elkaar herleid kunnen worden.

Ieder mens is een voortdurende heksenketel, waarin we echter niet kunnen en mogen leven. Voortdurend poogt hij voor zichzelf een eenheidservaring te scheppen. Een eenheidservaring die door disciplinaire technieken en in een complex geheel van apparaten wordt aangebracht en geproduceerd.

Een analyse van de mechanismen van ideologische onderwerping (als subjektvorming onder machtsverhoudingen), disciplineren en normaliseren in die apparaten, waaronder bijvoorbeeld agogische praktijken, is vanuit een subjektcentrische benadering niet mogelijk. Subjektcentrische analyses zullen zich bedienen van beelden en begrippen die tot het domein behoren waarin voorstellingen worden geproduceerd van de verhouding van mensen tot de maatschappij. Een materialistische theorievorming die deze analyse wel mogelijk maakt is bij de auteurs uitgesloten.

Een subjektcentrische benadering vinden we ook terug in een bepaalde traditie van de andragologie. Een traditie waarbinnen

de auteurs zich plaatsen.

Een andragologie waarin men 'handelen' als het begrip ziet waarin een eenheid van alle andragogische praktijken valt te denken. 'Handelen' als een eenheidsproducerend begrip in dat geheel dat niet veel anders is als veelheid en verscheidenheid. In deze andragologie gaat het erom de intenties van het handelende subjekt te verduidelijken, handelingsmogelijkheden te verruimen, kortom om de vrijheid van het handelend subjekt, dat met het wezen van het handelende subjekt al gegeven is, te vergroten. Geen subjekt-objekt verhouding meer in de andragogie, want zowel cliënt als andragoog zijn handelende subjecten, en gelijkwaardig.

Deze introductie van het handelende subjekt leidt tot (herstel van) een humanistische filosofie in de andragologie die kan dienen als een legitimatie van een geavanceerd pragmatisme. Het verzet tegen het beheersingskarakter van andragogie en zijn sociale technieken wordt opgegeven, d.w.z. verdwijnt in het heldere en verblindende licht van het subjekt en zijn vrijheid.

De auteurs stellen dat "actieonderzoek een koppeling van (...) cycli van onderzoek, leren, bewustworden en handelen is.." (p.40). Bij de cycli van leren en bewustworden spreken de auteurs over 'emotionele en cognitieve blokkades', 'exemplarische leren'. "Verder zouden de actieonderzoekers zich wat meer kunnen oriënteren op methoden van bewustwording die men gebruikt in de groepsdynamika, (...) en van de psychoanalyse" (p.40). De onderzochten als cliënt, de agoog als onderzoeker: actieonderzoek als therapie.

Past het actieonderzoek van de auteurs in een politiek-strategische kontekst waarin agogische therapeutische activiteiten van andragologische vakgroepen en -instituten schuil gaan?

5.

De auteurs beroepen zich op redelijkheid en dialoog. Dit zijn pijlers van actieonderzoek die ze echter slechts door zich in allerlei bochten te wringen kunnen handhaven. We zullen bekijken hoe zij hun orde van het vertoog handhaven en nogmaals terugkomen op waarheid.

"In het actieonderzoek ging het om de gestructureerde dialoog tussen de onderzoekers en de doelgroep, om samen de voorlopige waarheid vast te stellen en te beslissen over het handelen" (p.33). De auteurs sluiten zich bij deze gedachtegang aan en trachten deze verder te ontwikkelen: "Vast te stellen is dat in een dergelijke discussie de 'logika van de genuanceerde falsifikatie' een rol kan spelen. Beter argumenten (empiries, logies, eties) zullen het in een vrije discussie winnen van slechtere argumenten. In deze opvatting beschouwt men de doelgroep (...) als het 'forum' dat de voorlopige waarheid vast-

stelt. Een daarnaast staand 'wetenschappelijk forum' kan natuurlijk invloed uitoefenen op het ongedwongen en redelijk gesprek tussen onderzochten en onderzoekers, als zij ter zake doende argumenten aanvoert en deskundigheid aan te bieden heeft" (p.33).

De auteurs wensen hierbij rekening te houden met onredelijkheid en dwang in diskussies. De invloed van franse theoretici als Foucault en Pêcheux is niet aan hen voorbij gegaan. De auteurs springen echter nogal merkwaardig om met 'onredelijkheid en dwang' in diskussies.

De onredelijkheid dient binnen de orde van het redelijke gebracht om het te kunnen beheersen: "... in de praktische aanpak van aktieonderzoek probeert men onredelijkheid in de therapeutische greep te brengen van de redelijkheid.." (p.34).

Een analogie met het krankzinnigengesticht begint benauwend in ons op te komen: ook hier poogt men onredelijkheid in de therapeutische greep/dwangbuis van de redelijkheid te brengen. 'Een vrije diskussie', een 'ongedwongen gesprek', maar dan wel onder het diktaat van de Rede.

"In hun streven de redelijkheid te verheffen tot norm, zijn sommige aktieonderzoekers aardig van een koude kermis thuis gekomen. Diskussies over onderzoeksresultaten zijn niet altijd even redelijk, zeker waar het gaat om maatschappelijk beladen kwesties. De open en eerlijke diskussie blijkt eerder een illusie dan werkelijkheid" (p.80). De onredelijkheid wordt hier gesitueerd in de diskussie over onderzoeksresultaten.

"Daar waar namelijk aktieonderzoekers in overeenstemming met hun kwaliteitseisen, zich open en kwetsbaar blijven opstellen, ook naar vijandig gezinde groepen (in wetenschap en maatschappij), zullen de uitsluitings- en disciplineringsmechanismen pijnlijk in werking treden" (p.82). Hier zien we dat uitsluitings- en disciplineringsmechanismen gelegd worden bij vijandig gezinde groepen. Vijandig gezinde groepen zijn voor de auteurs groepen die vijandig staan ten opzichte van de doelen van aktieonderzoekers (zie p.82).

De therapeutische greep van het redelijke is niet voldoende om de rust in het eigen vertoog te herstellen. Er bleken nog minstens twee andere kunstgrepen nodig: de onredelijkheid wordt gesitueerd in de diskussie over onderzoeksresultaten, en uitsluitings- en disciplineringsmechanismen worden gelegd bij de activiteiten van vijandig gezinde groepen.

Waarom ook zouden bondgenoten onder elkaar onredelijk zijn?

De filosofiese diskussie over het vertoog waarin machtswerkingen binnen en rondom het vertoog worden geanalyseerd, is door de auteurs feitelijk onschadelijk gemaakt: zij hebben deze diskussie uitgesloten van hun dialoog tussen onderzoeker en onderzochten. Wel weten zij een stuk van deze diskussie te modificeren tot criteria om hun positie als onderzoeker veilig te stellen: de auteurs schetsen criteria hoe men met bovengenoemde vijandige groepen moet omgaan, en wel met behulp van

Althusser, Deleuze en Irigaray (je ziet, binnen een geavanceerd pragmatisme lukt alles).

De voorgestelde criteria zijn tegengesteld aan de kwaliteitseisen van de gestructureerde dialoog. Niet langer 'open en kwetsbaar', maar gesloten en onkwetsbaar. List en misleiding zijn de nu te gebruiken criteria.

"Principieel zouden wij tenslotte nog willen stellen dat een praktijk van werken met deze criteria alleen gelegitimeerd kan worden als het inderdaad gaat om het bestrijden van onredelijkheid" (p.84) - de verlichtingsfilosofen blijven bezorgd om hun ethiek. De rede tot absoluut licht verheven, maar wiens Rede, wiens Licht?

Voor ons bestaat er geen machtsvrije dialoog. De vrije discussie, het ongedwongen gesprek is een illusie. Een illusie die zelf wellicht ook een machtswerking is.

"Betere argumenten zullen in een machtsvrije discussie winnen van slechtere argumenten" (p.33), impliceert al een bepaalde orde van het vertoog. In een gestructureerde dialoog botsen verschillende vertoogtypen. Vertoogtypen van wetenschappelijke, politieke en ideologische aard. Hoe is dit machtsvrij te denken?

De auteurs problematiseren de machtswerkingen binnen de dialoog tussen onderzoeker en onderzochten niet. Sterker nog, zij trachten kritiek om te leiden, elders een plaats aan te bieden. Waarom? Misschien omdat het aktieonderzoek zelf een bepaalde rol speelt in een 'waarheidspolitiek'.

In de dialoog vindt een konfrontatie plaats tussen verschillende vertoogtypen. Inzet van deze konfrontatie is het vaststellen van een voorlopige waarheid (p.33). De dialoog is hierbij te beschouwen als een instrument in een waarheidspolitiek, d.w.z. een geheel aan gereguleerde procedures om uitspraken te produceren, voor te schrijven, te verdelen, te laten cirkuleren en funktioneren.

De onderzochten beschikken over hun ervaringen, hun weten (politiek, theoreties, ideologies) op grond waarvan ze kunnen bepalen welke uitspraken ze zullen aksepterren als 'waar' en welke ze zullen verwerpen.

De onderzoeker beschikt eveneens over zijn weten waaraan hij uitspraken relateert. Bij de onderzoeker echter zal de nadruk vooral op het wetenschappelijk vertoog liggen. Immers, vanwege die kwaliteit - zijn inbreng van het wetenschappelijk vertoog - is hij ingehuurd door de onderzochten.

Dit wetenschappelijk vertoog willen we voor enige duidelijkheid in tweeën gaan delen: enerzijds het geheel aan methoden en technieken waarmee kennis/waarheid geproduceerd/gekonstateerd kan worden, en anderzijds het geheel aan reeds voorradige kennis binnen de wetenschappen over de voor de onderzochten relevante sociale werkelijkheid. De auteurs spreken voornamelijk over dat eerste gedeelte: de methoden en technieken. Kennelijk spelen deze in de dialoog een belangrijke rol.

In de dialoog wordt een voorlopige waarheid vastgesteld. Er

zal een zekere consensus tot stand moeten komen over procedures om waarheid vast te stellen.

Wij willen stellen dat het wetenschappelijk vertoog - bij monde van de onderzoeker - zal trachten haar procedures te laten domineren over de procedures van de onderzochten. Met andere woorden: zij zal trachten de voorlopige waarheid wetenschappelijk te laten zijn. Een strijd die zoveel als mogelijk onzichtbaar zal trachten te blijven - zij werkt via groepsdynamika.

De auteurs spreken van een vrije discussie, een open en ongedwongen gesprek met redelijkheid als richtlijn. De onderzoeker heeft in deze 'vrije discussie' enige stevige troeven in handen om zijn vertoog tot gelding te brengen, de voorlopige waarheid een wetenschappelijke te doen zijn:

- het wetenschappelijk vertoog bezit in onze maatschappij een dominante positie, haar procedures genieten veel aanzien;
- om de inbreng van de onderzoeker is expliciet gevraagd; men heeft verwachtingen van zijn deskundigheid;
- bovendien - en dat is hier van bijzonder belang - beschikt hij over ervaringen in groepsprocessen en kennis van groepsdynamika; de onderzoeker is getraind in manipulatietechnieken.

De auteurs signaleren dit ook als zij stellen dat de onderzoeker in bepaalde gevallen agogische begeleiding op zich mag nemen, en als therapeut kan optreden.

Wij kunnen vooralsnog niet anders dan konstateren dat het wetenschappelijk vertoog (van de sociale wetenschappen) middels het aktieonderzoek zijn werking weet te behouden resp. weet te vergroten. De dominantie van wetenschappelijke procedures over de procedures van de onderzochten blijft gehandhaafd. De eigen ervaringen van de onderzochten spelen in het aktieonderzoek wél een rol, maar in die zin dat die ervaringen worden opgenomen in wetenschappelijke procedures. Tevens wordt getracht, door de dialoog, de onderzochten wetenschappelijke procedures aan te leren (er is bij de auteurs ook sprake van een leercyclus).

In het aktieonderzoek is een strijd om de waarheid gaande. Een strijd die buiten het bewustzijn van de onderzoeker wordt gehouden door een proklamatie van een vrije ongedwongen discussie met politiek gelijkgezinden.

De onderzoeker is solidair en weet zich zo geborgen.

januari 1982
Zeist/Utrecht

Noot

- (1) Wij hebben ons in deze reactie niet zozeer laten leiden door de taal en auteurs van het debat over aktieonderzoek. In onze tekst zullen zeker sporen terug te vinden zijn van diverse 'franse filosofen' uit *Krisis 6* (Foucault, Deleuze, Guattari, Derrida,...).